

Łapo, Jerzy Marek / Ossowski, Waldemar

Wyniki podwodnych prac inwentaryzacyjnych przeprowadzonych na reliktach osady nawodnej w Rybicalu stan. 1, "Jezioro Ryńskie", gmina Ryn, województwo warmińsko-mazurskie

Światowit 2 (43)/Fasc.B, 139-146

2000

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

WYNIKI PODWODNYCH PRAC INWENTARYZACYJNYCH
PRZEPROWADZONYCH NA RELIKTACH OSADY NAWODNEJ W RYBICALU STAN. 1,
„JEZIORO RYŃSKIE”, GM. RYN, WOJ. WARMIŃSKO - MAZURSKIE

W trakcie realizacji programu weryfikacji osiedli nawodnych z wczesnej epoki żelaza na terenie Mazur Wschodnich, przeprowadzono w 1994 r. podwodne badania archeologiczne w Rybicalu, stan. 1 „Jezioro Ryńskie”, gm. Ryn. Prace były realizowane przez studentów ze Studenckiego Koła Badań Podwodnych przy Instytucie Archeologii i Etnografii w porozumieniu z Konserwatorem Zabytków Archeologicznych w Suwałkach, w dniach

od 27 maja do 1 czerwca oraz od 26 do 30 października 1994 r.

Stanowisko tworzy skupisko pali oraz kamieni załegających na głębokości 1-2 m, na północ od pasa trzcin porastających południowo-wschodnią zatokę Jeziora Ryńskiego. Badany obszar znajduje się 1,5 km na południe od centrum Rynu i 900 m na południowy-zachód od zabudowań Ryńskiego Dworu (Fig. 1).

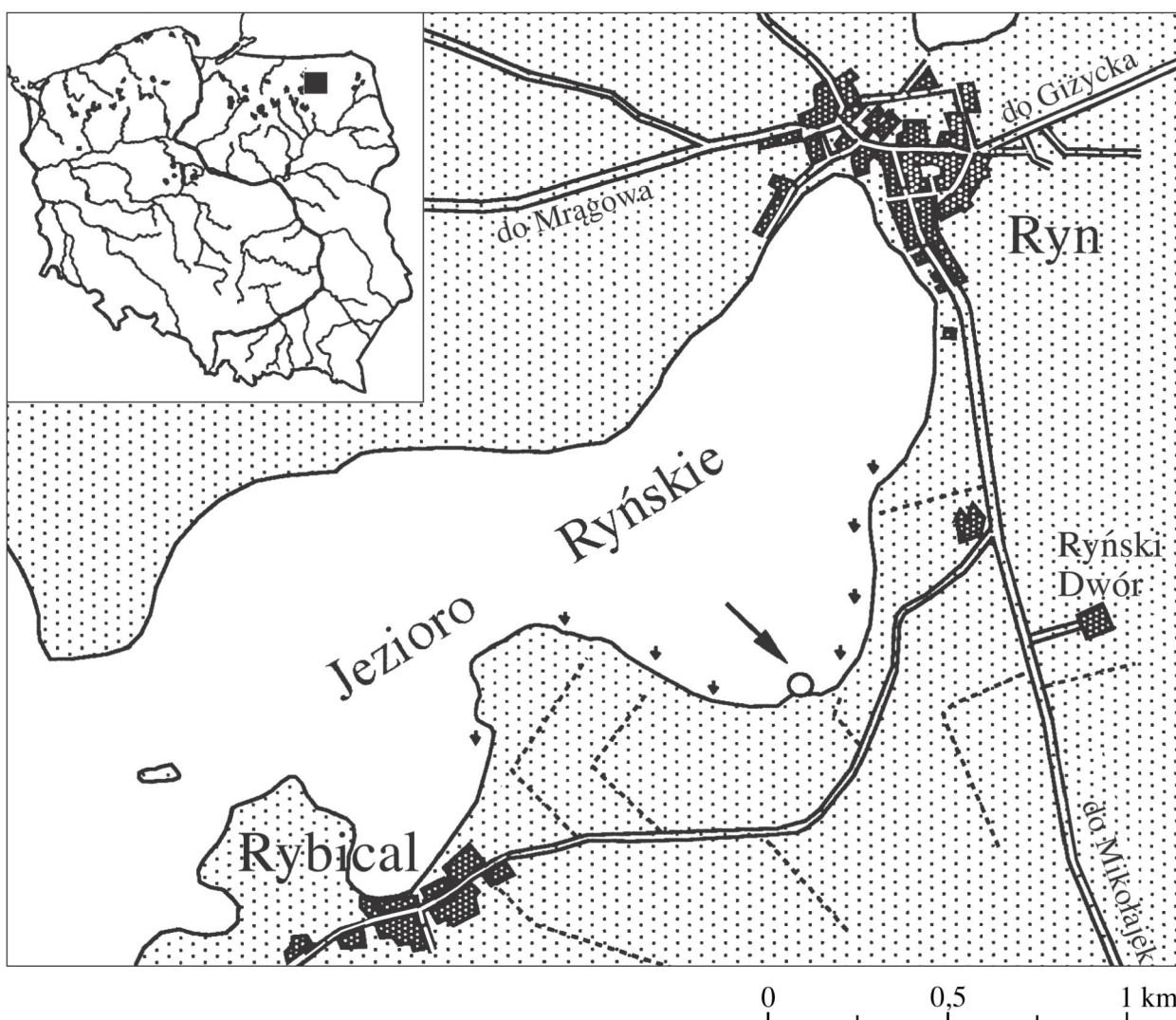

Fig. 1. Rybical stan. 1, „Jezioro Ryńskie”, gm. Ryn, woj. warmińsko-mazurskie. Położenie relikwów osiedla nawodnego. Skala 1: 25 000; rys. W. Ossowski.

Omawiane stanowisko nie było znane w dotychczasowej literaturze archeologicznej. Jedynej informacji o „palaficie” dostarcza mapa ścienna „Kreis Sensburg” G. J. F. Hassela pochodząca najprawdopodobniej z końca lat 30-tych XX w.¹ W trakcie poszukiwań przeprowadzonych przez Studenckie Koło Badań Podwodnych jesienią 1993 r. odkryto na dnie jeziora nieregularne skupisko kamieni, liczne pale oraz kilka fragmentów naczyń ceramicznych o cechach technologicznych odpowiadających ceramice z wczesnej epoki żelaza (ŁAPO, OSSOWSKI 1995).²

Wiosną 1994 r. przystąpiono do podwodnej inwentaryzacji rysunkowej odnalezionych struktur antropogenicznych, którą kontynuowano jesienią tego samego roku.³ Podjęte badania miały na celu ustalenie dokładnej lokalizacji, stanu zachowania, rozplanowania przestrzennego oraz chronologii „nowo odkrytego” obiektu. Prace te były kontynuowane po letniej przerwie w październiku 1994 r.

Badania na stanowisku rozpoczęto od założenia siatki arowej zorientowanej względem kierunków stron świata, rozwiniętej od punktu „0” usytuowanego na północno-zachodnim krańcu obiektu. Punkt ten stał się naróżnikiem arów XXIII, XXIV, XXXIII i XXXIV. Każdy ar został podzielony na 100 działek o wymiarach 1 x 1 m. Dokumentację rysunkową sporządzano przy pomocy aluminiowej kratownicy o wymiarach 1 x 2 m i o wielkości „oczek” 0,2 m x 0,2 m. Przesuwając kratownicę wzdłuż wyznaczonych magistral nurkowie rysowali ołówkiem na płytkach winidurowych układ planigraficzny poszczególnych działek w skali 1:5. Jednocześnie ze sporządzaniem rysunków zbierane były z powierzchni dna zabytki ruchome, po wcześniejszym zaznaczeniu jego lokalizacji na planie. Zakończeniem czynności dokumentacyjnych był plan zbiorczy stanowiska w skali 1:20.

Prace inwentaryzacyjne utrudniała bardzo zła przezroczystość wody panująca w Jeziorze Ryńskim, wahająca się od 0 do 70 cm. Widoczność pogarszała obecność półpłynnych osadów jeziornych, wzburzających się przy nieostrożnym przestawianiu kratownicy.

W wyniku ośmiiodniowych badań podwodnych zadokumentowano powierzchnię 346 m² (Fig. 2), na której stwierdzono obecność 310 pali, kilkuset kamieni oraz nieliczne fragmenty kilku naczyń ceramicznych z wczesnej epoki żelaza oraz dwóch z późnego średniowiecza. Zwarty pas trzciny znajdujący się 2-3 m od południowego krańca zinwentaryzowanego obszaru uniemożliwił dalsze prace w kierunku brzegu.

W północno-zachodniej części badanego obszaru udało się uchwycić kraniec stanowiska wyznaczony przez dwa równoległe, oddalone od siebie o około 1 m rzędy pali. Na pozostałym obszarze nie można wyróżnić żadnych regularności w sposobie występowania pionowych elementów drewnianych. Wśród pali stwierdzono obecność zarówno tych wykonanych z twardych (pięścieniowonaczyniowych) gatunków drzew, które wystawały 10-50 cm ponad dno, jak również z miękkich (rozpierzchłona-czyniowych) gatunków, widocznych dopiero po usunięciu górnych warstw sedymentów jeziornych. Pale posiadały małe średnice nie przekraczające 25 cm. Duża część z nich tkwiła płytko w dnie do głębokości 50 cm. Zaciśy na nich widoczne wykonane były siekierką o wąskim ostrzu.

Kamienie tworzyły w centrum stanowiska wyraźne trapezowate skupisko o przybliżonych wymiarach: 6 m od północnego zachodu, 12 m od północnego wschodu, 11 m od południowego wschodu i 10 m od południowego zachodu. Większość kamieni była niedużych rozmiarów, o średnicach około 20-30 cm.

Fragmenty naczyń odkryto przeważnie w miejscach gdzie występowało mało kamieni, głównie na północno-zachodnim skraju stanowiska. W wyniku prac badawczych pozyskano 25 fragmentów naczyń ceramicznych oraz 1 krąg zwierzęcy. Wśród ceramiki 19 to fragmenty naczyń ręcznie lepionych, o silnie wypłukanych powierzchniach o barwie od jasnokremowej po szarą. Jako domieszka dominował średnioziarnisty tłuczeń granitowy koloru różowego i białego. Grubości ścianek wahały się od 5 mm do 11 mm, jednak przeważnie wynosiły 8-9 mm. Kilka fragmentów nosiło na sobie ślady wtórnego przepalenia. Obok fragmentów brzuśców wyróżniono 2 wylewy (Fig. 3a, b). Dwa fragmenty posiadają ornament złożony z poziomego rzędu głębokich zaszczypywań (Fig. 3b, c). Takie zdobienie jest charakterystyczne dla naczyń grupy wschodniomazurskiej kultury kurhanów zachodniobałtyjskich i posiada analogie z osiedli nawodnych z okolic Skomacka Wielkiego: z jeziora Orzysz i Tulewo (wg Archiwum Działu Archeologii Muzeum Warmii i Mazur w Olsztynie, teczki: Jezioro Orzysz i Jezioro Tulewo).

Pozostałe sześć fragmentów ceramiki, które zalegały w południowej części ara XXIV i północnej części ara XXIV, pochodziło z końcowego okresu późnego średniowiecza i reprezentuje dwa naczynia. Pięć fragmentów pozwalało na rekonstrukcję baniastego naczynia o barwie od jasnoceglastej po jasnoszarą, obtaczanego na kole

¹ Mapa znajduje się w zbiorach Muzeum im. Wojciecha Kętrzyńskiego w Kętrzynie i została udostępniona autorom dzięki uprzejmości Izabelii i Mariusza Wyczółkowskich.

² Stanowisko odkryli Jacek Niegowski i Jerzy M. Łapo.

³ Badania były finansowane przez Uczelnianą Radę Samorządu Studenckiego Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, Muzeum Okręgowe w Suwałkach, Muzeum Kultury Ludowej w Węgorzewie. Bezinteresownej pomocy udzielili: Michał Romański z Torunia i Państwo Torbiczowie z Giżycka.

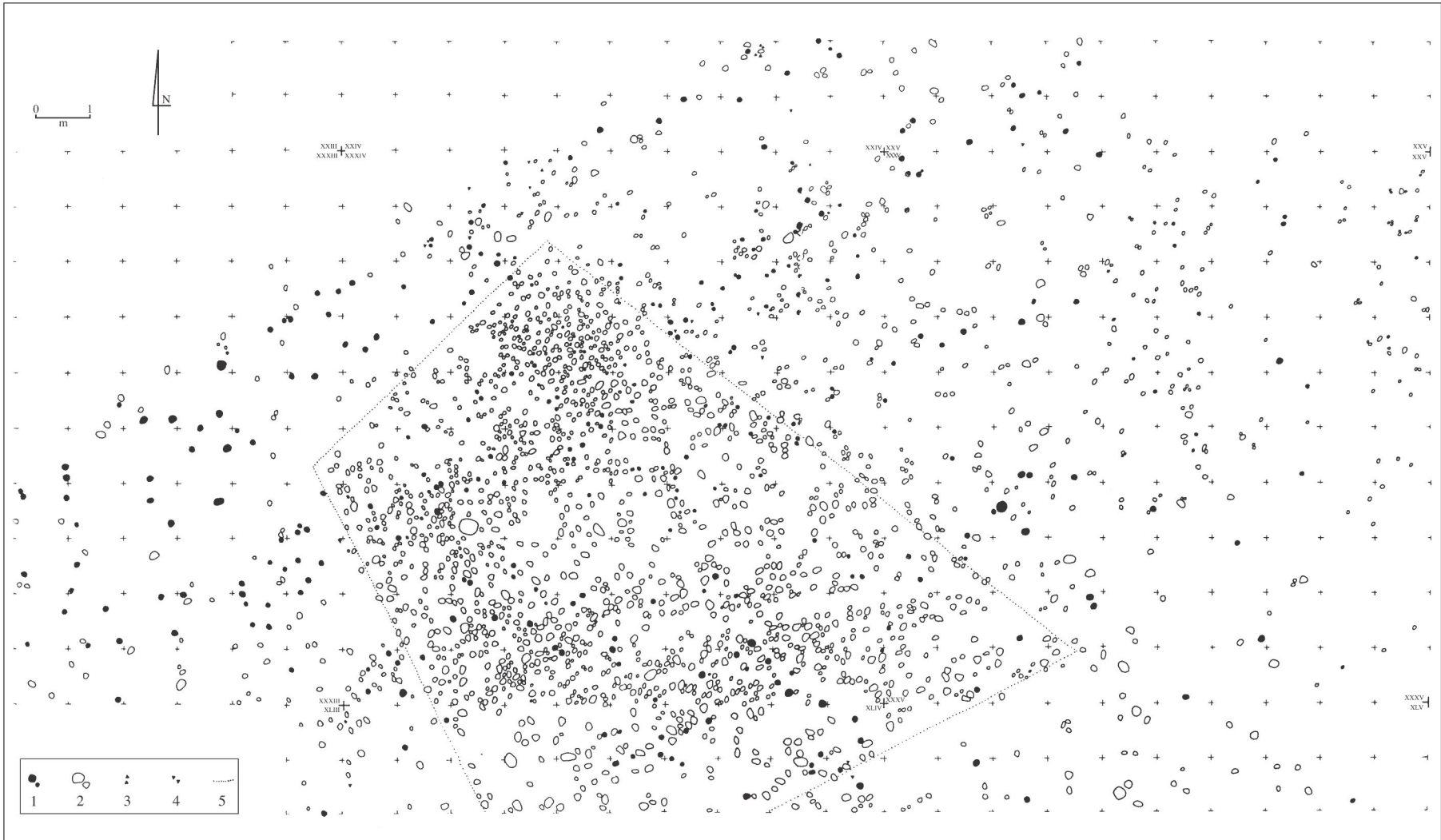

Fig. 2. Rybical stan. 1, „Jeziro Ryńskie”, gm. Ryn, woj. warmińsko-mazurskie. Zbiorczy plan stanowiska (1 – pale, 2 – kamienie, 3 – fragmenty naczyń z późnego okresu średniowiecza, 4 – fragmenty naczyń z wczesnego okresu epoki żelaza, 5 – przybliżony zasięg skupiska kamieni w centrum stanowiska). Rys. J. M. Łapo.

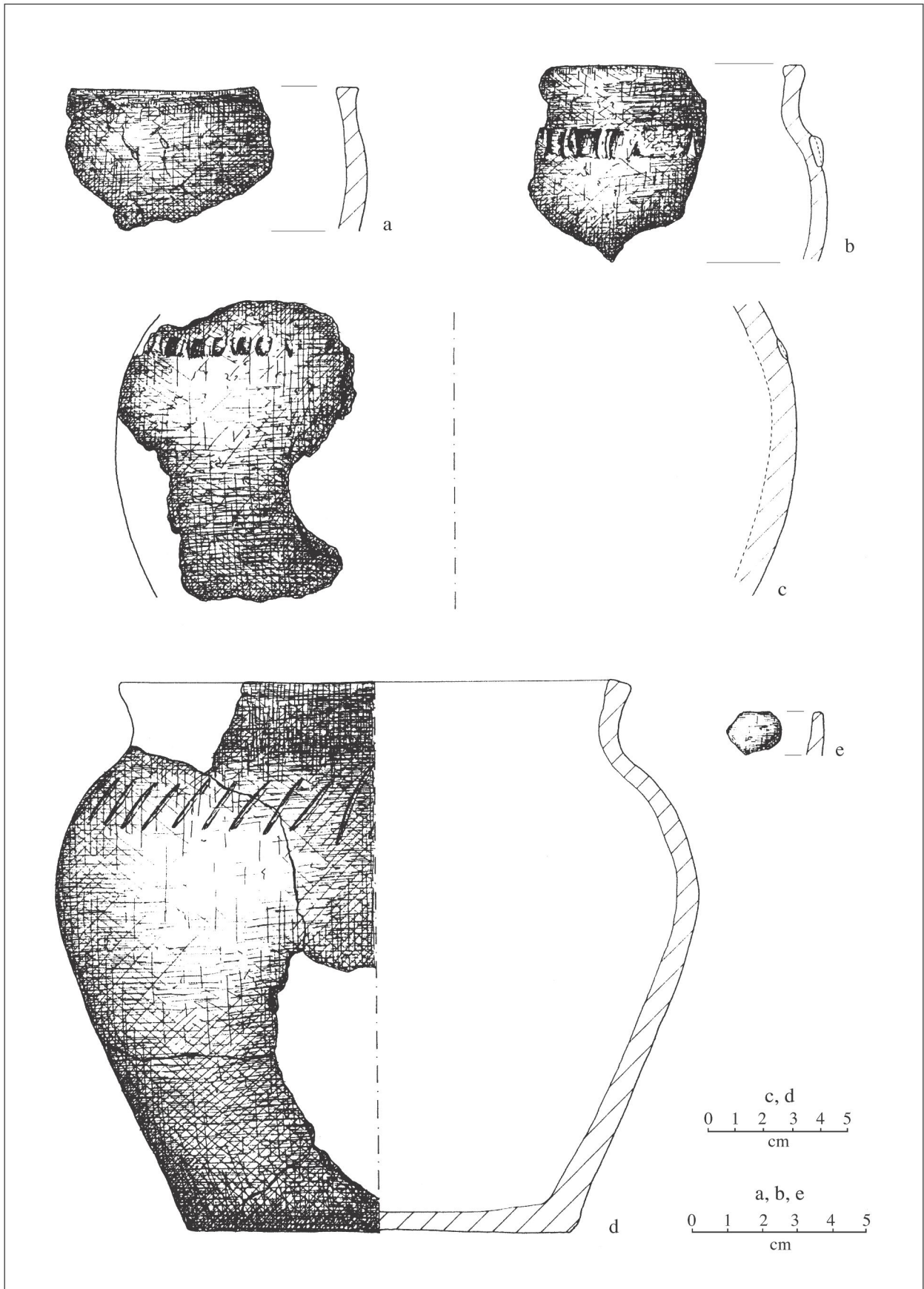

Fig. 3. Rybical stan. 1, „Jeziro Ryńskie”, gm. Ryn, woj. warmińsko-mazurskie. Zabytki ceramiczne. Rys. J. M. Łapo.

garncarskim, zdobionego w górnej części brzuśca rzędem ukośnych, rytych odcinków (**Fig. 3d**). Naczynie posiada trójbarwny przełom oraz ślady stosowania podsypki. Brak analogii morfologicznych z obszaru Pojezierza Mazurskiego utrudnia jego dokładne datowanie.

Pewne podobieństwa do naczynia z jeziora Ryńskiego pod względem ornamentu i formy można dostrzec na naczyniach z Warszawy (GARDAWSKI, KRUPPÉ 1955: pl. 1; KRUPPÉ 1961: fig. 19: 24) datowanych na koniec XIII w.-XIV w. oraz na naczyniach z Jakštaičiai-Meškiai na Litwie (STAROŻYTNOŚCI... 1994, zabytki nr 591, 593), które datowane są na XV w. Na tej podstawie można w przybliżeniu określić chronologię opisanego zabytku na koniec XIII w.-XV w. i umieścić go w nurcie tzw. garncarstwa wiejskiego.

Szósty fragment ceramiki to część brzuśca ceglano-szarego naczynia toczzonego na kole.

Penetracja powierzchniowa brzegu jeziora w sąsiedztwie stanowiska wykazała istnienie pozostałości osady położonej na północno-wschodnim stoku najbliższego

pagórka. Odkryty materiał ruchomy – 4 fragmenty naczyń ceramicznych (**Fig. 3e**) oraz 2 łuszczenie, można datować na wczesną epokę żelaza i wiązać kulturowo z relikwiami osiedla nawodnego w jeziorze. Być może to pozostałość po szałasach budowniczych osiedla na jeziorze.

Oprócz dokumentacji rysunkowej podwodnych struktur drewnianych spróbowano zbadać układ stratygraficzny stanowiska. W tym celu w bezpośrednim sąsiedztwie punktu „0” przy pomocy przezroczystej rury PCV pobrano rdzeń osadów jeziornych. Układ warstw był następujący: do głębokości 8 cm zalegała warstwa półpłynnego drobnoziarnistego, jasnego piasku z muszlami, pod nią do głębokości 26 cm wystąpiła warstwa drobnoziarnistego szarego piasku z drobnymi muszulkami w spągu tej warstwy. Calej stanowiła kremowa gytia wapienna z drobnymi fragmentami organicznymi stwierdzona do głębokości 66 cm od powierzchni dna jeziora (**Fig. 4**). Na profilu nie zaobserwowano występowania pozostałości poziomych elementów konstrukcyjnych.

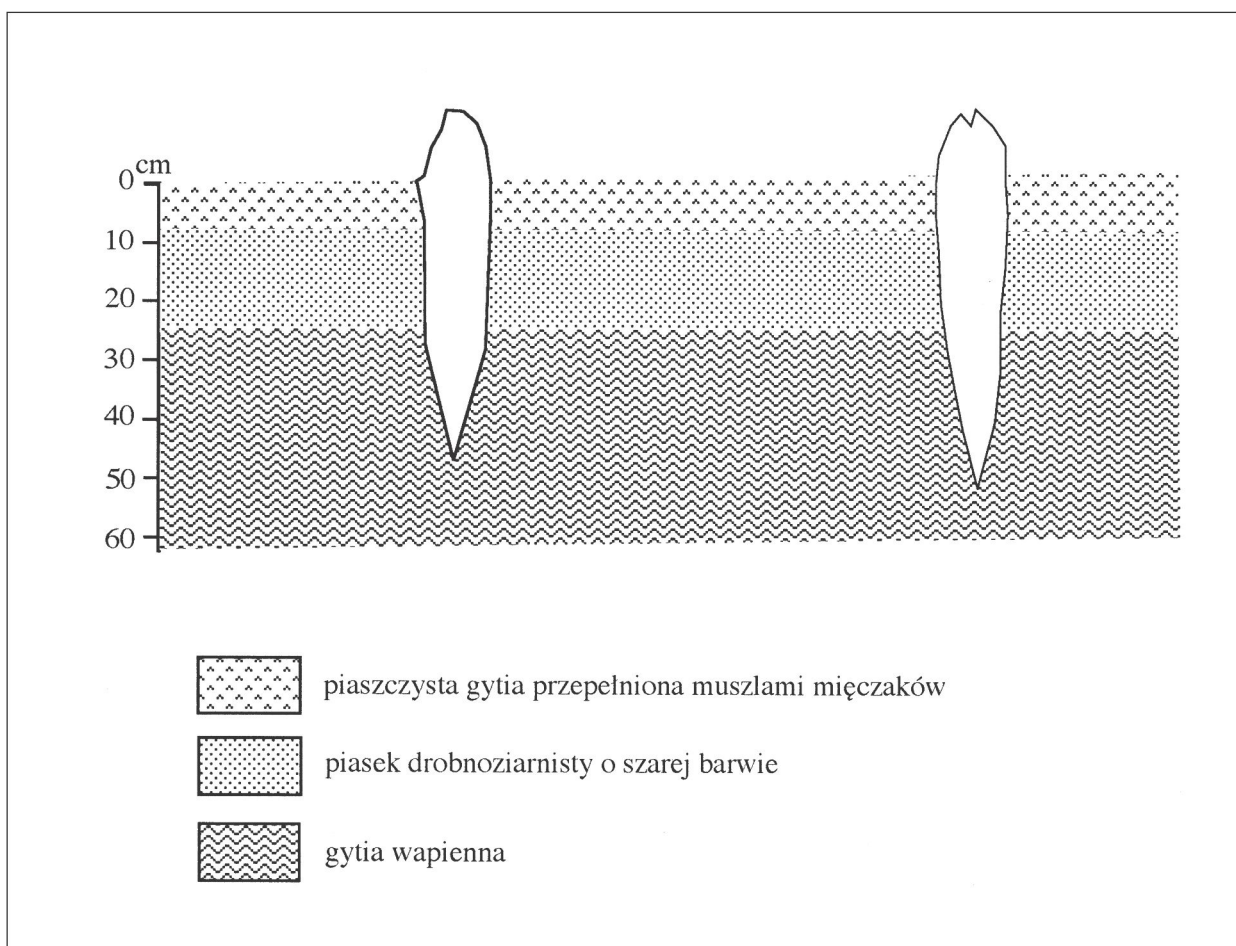

Fig. 4. Rybical stan. 1, „Jezioro Ryńskie”, gm. Ryn, woj. warmińsko-mazurskie. Układ warstw jeziornych na stanowisku. Rys. W. Ossowski.

Na podstawie analizy zasięgu, rozplanowania, charakteru struktur kamiennieo-drewnianych oraz odkrytego materiału zabytkowego obiekt w Jeziorze Ryńskim można uznać za relikty osady nawodnej kultury kurhanów zachodniobałtyjskich. Mała ilość materiału ruchomego, brak warstwy kulturowej i pozostałości jakichkolwiek poziomych elementów konstrukcyjnych czy też brak żaren wskazują na to, iż mamy do czynienia z niedokończonym osiedlem typu rusztowego, którego budowa została zaniechana jeszcze w pradziejach. Na bardzo słaby stan zachowania omawianej osady mogą dodatkowo wpływać procesy destrukcyjne związane ze zmianą poziomu lustra wody i abrazji części brzegowych jezior. Analogiczne procesy są często obserwowane przez badaczy niemieckich w trakcie badań osiedli nad Jeziorem Bodeńskim (SCHLICHTHERLE, WAHLSTER 1986: 95).

Niezależnie od stanu zachowania, wyniki badań przeprowadzonych na stanowisku w Jeziorze Ryńskim potwierdzają sposób budowy osady nawodnej. Najpierw w dno jeziora, najprawdopodobniej z lodu wbijano pale, które wyznaczały zasięg przyszłej sztucznej wyspy. Następnie obszar osiedla był „uzbrajany” poprzez wbicie dalszych pali oraz zatopienie dużej ilości kamieni. Dopiero tak przygotowane miejsce wypełniano na przemian, horyzontalnie układanymi bierwionami i drobnymi gałęziami drzew, przewarstwiając je ziemią oraz drobnymi kamieniami polnymi, aż do wyniesienia platformy ponad ówczesny poziom jeziora. Podobną sytuację zaobserwowano w trakcie badań archeologicznych osad rusztowych w Skomacku Wielkim, stan. „Jezioro Czarne” (BALDUHN 1867: 671) i w Mołtajnach (WILKE 1991: 31). Być może, iż bierwiona były łączone w tratwy i moczone w wodzie dla uzyskania ujemnej pływalności, co w znacznym

stopniu ułatwiałoby ich zatopienie (MACKIEWICZ 1984: 246).

Równoległe do prowadzonych prac inwentaryzacyjnych, z omawianego stanowiska pobrano szereg prób do badań metodami datowania bezwzględne (GACKOWSKI 2000, GOSLAR 2000, KRĄPIEC 2000). Uzyskane wyniki badań wskazują, że osady nawodne w Bogaczewie i Rynie najprawdopodobniej wzniesiono około 400-440 BC. Osada w Bogaczewie powstała jako pierwsza i funkcjonowała przez co najmniej 20 lat kiedy nastąpiła ostatnia naprawa. W trzydzieści lat później ścięto pierwsze drzewa użyte do budowy osiedla w Rynie. Były one ścinane przez sześć kolejnych sezonów. Wśród pobranych 29 prób z tego stanowiska brak prób drewna młodszego wskazującego na naprawy. Potwierdza to wcześniejsze obserwacje, że inwestycja ta w ogóle nie została dokończona (KRĄPIEC 2000).

Obecność ceramiki średniowiecznej na reliktach osad rusztowych z wczesnej epoki żelaza jest często obserwowana w trakcie badań archeologicznych osiedli nawodnych np. w Pieczarkach (GACKOWSKI 1993: 86), Szymonce i Bogaczewie (HEYDECK 1909: 195-199). Tłumaczyć to można atrakcyjnością starożytnych podwodnych struktur palowych dla połowów ryb. Nie można wykluczyć okresowego obniżenia się poziomu wody a w efekcie wynurzenia się relikatów ponad powierzchnię wody. Sugerować to może duża ilość naczyń z końca I połowy XV w. odkryta na podobnym, pobliskim stanowisku w Bogaczewie (ŁAPO, OSSOWSKI 1995). Proces ten mógł być podobny dla wszystkich obiektów leżących w obrębie jednej zlewni rzeki Narwi i obejmowałby pobliskie osady nawodne w Rybicalu, Bogaczewie i Szymonce.

RESULTS OF UNDERWATER INVENTORIAL WORKS CONDUCTED ON THE RELICS AT THE LAKE SETTLEMENT
IN RYBICAL SITE 1, "RYŃSKIE LAKE" IN WARMIA AND MASURIA ADMINISTRATIVE DISTRICT

SUMMARY

In 1994 the underwater survey in Rybical (site 1, Ryńskie Lake) was conducted. The site consists of a concentration of poles and stones at the depth of 1-2 m in the south-eastern bay of the lake (Fig. 1.1).

The task was to document in drawing relics of the pole-dwelling of the West Baltic Barrow Culture from the early Iron Age. Furthermore, loose artefacts were gathered from the bottom of the lake after marking their localisation on the plan. The area of 346 m² was examined (Fig. 2), in which there were 310 poles, several hundreds of stones and a few fragments of several vessels from the early Iron Age (Fig. 3a-c) and two from late Middle Ages (Fig. 3d). The farthest boundary of the site, found in the north-western part of the examined object, delimited two parallel rows of posts in a distance of one meter from each other. The rest of the area lacked any regularity in the arrangement of vertical wooden elements. The poles had small diameters (to 25 cm). Many of them were shallowly stuck into the bottom, maximally to the depth of 50 cm. The blazes on them were made with a narrow-bladed axe. In the centre of the site the stones formed a trapezoidal concentration. Its approximate measurements were: north-west side – 6 m, north-east side – 12 m, south-east side – 11 m, south-west side – 10 m. Most

of the stones were small, with diameters of 20-30 cm.

The superficial penetration of the lake coast adjacent to the site resulted in discover of a settlement remains situated on the north-eastern slope of the nearest hill. The loose material – 4 fragments of clay vessels (Fig. 3e) and two flint tools – can be dated to the early Iron Age and related to the relics of the dwelling discovered in the lake. Perhaps these are remains of "huts" of the builders of the dwelling.

The analysis of the range, arrangement and character of the stone-wooden structures as well as the artefactitious material suggested that the relics represented a settlement of the West Baltic Barrow Culture at the stage of the first phase of the construction process, which was preparing the bottom of the lake for placing a pile platform.

Results of the dendrochronological examination confirmed that the discovery from the Ryńskie Lake was a one phase construction. Trees were cut down during six consecutive years. The first ones were cut 13 years after the last repair of the functioning for at least 20 years similar dwelling on the Boczne Lake (Bogaczewo, site 1, Gizycko administrative district). Both settlements were built between 400 and 440 years B.C.

Literatura

BALDUHN E.

1867 *Bericht über die Pfahlbauten bei Werder im Kreise Lötzen*, *Altpreussische Monatsschrift* 4, p. 667-672.

GACKOWSKI J.

1993 *Dotychczasowe rezultaty badań archeologicznych prowadzonych w obrębie reliktyw osiedli nawodnych w Mołtajnach (stan. 1), gm. Barciany oraz w Pieczarkach (stan. 1), gm. Pozezdrze*, in: *Badania archeologiczne ośrodka toruńskiego w latach 1989-1992*, J. Chudziakowa ed., p. 81-89.

2000 *Studies in lake dwellings of the West Baltic Barrow Culture*, Toruń.

GOSLAR T.

2000 *Absolute radiocarbon dating of lake dwellings from Bogaczewo*, in: *Studies in lake dwellings of the West Baltic Barrow Culture*, Toruń.

GARDAWSKI A., KRUPPÉ J.

1955 *Późnośredniowieczne naczynia kuchenne i stołowe*, in: *Szkice Staromiejskie*, p. 123-139.

HEYDECK J.

1909 *Pfahlbauten in Ostpreußen*, *Sitzungsberichte der Altertumsgesellschaft Prussia* 22, p. 194-202.

KRAPIEC M.

- 2000 *Dendrochronological analysis of wood from selected lake dwellings of the West Baltic Barrow Culture*, in: Studies in lake dwellings of the West Baltic Barrow Culture, Toruń.

KRUPPÉ J.

- 1961 *Studia nad ceramiką XIV wieku ze Starego Miasta w Warszawie*, Wrocław.

ŁAPO J. M., OSSOWSKI W.

- 1995 *Prace inwentaryzacyjne na osadzie z wczesnych okresów epoki żelaza w Bogaczewie, stan. 2, woj. Suwałki. Metoda i wyniki*, in: Archeologia Podwodna Jezior Nizy Polskiego, Materiały z konferencji „Podwodne Archeologiczne Zdjęcie Polski Nizowych Stref Pojeziernych”, Wilkasy 21-22 kwietnia 1994, ed. A. Kola, Toruń, p. 43-53.
- 2000 *Weryfikacyjne badania osiedli nawodnych na wschodnich Mazurach przeprowadzone jesienią 1993 i wiosną 1994 roku*, Światowit 2, fasc. B, p. 130 sq.

MACKIEWICZ A.

- 1984 *Zagadnienie tak zwanych osiedli nawodnych na obszarze ziem pruskich ze szczególnym uwzględnieniem Kultury kurhanów zachodniobałtyjskich*, (maszynopis pracy magisterskiej w Instytucie Archeologii i Etnologii Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu), Toruń.

SCHLICHTHERLE H., WAHLSTER B.

- 1986 *Archäologie in Seen und Mooren. Den Pfahlbauten auf der Spur*, Stuttgart.

STAROŻYTNOŚCI...

- 1994 *Starożytności Litwy. Katalog wystawy Muzeum Narodowego Litwy z Wilna 4.03-30.06.1994 Warszawa*, Warszawa.

WILKE G.

- 1991 *Sprawozdanie z badań wykopaliskowych na stanowisku 1 w Mołtajnach w woj. olsztyńskim w 1986 r. na osiedlu nawodnym kultury kurhanów zachodniobałtyjskich*, Acta Universitatis Nicolai Copernici, Archeologia Warsz 15, p. 25-41.